

Tihana Stepinac Fabijanić, prof.

SUHOZIDNE KONSTRUKCIJE U ISTRI I SJEVERNOJADRANSKIM OTOCIMA

SUHOZID - slaganje kamenja u nizovima 'na suho', tj. bez upotrebe vode, odnosno ikakvog vezivnog materijala, predstavlja najstariji način građenja na cijelom sredozemnom prostoru, pa tako i u Istri i na Kvarneru. Obilje kamena u kraškim područjima izravno je uzrokovalo pojavu ove tehnike građenja, koju putem arheoloških nalaza možemo slijediti u pretpovijesna vremena kada je čovjek počeo obrađivati zemlju i kamenom je ogradio, a zatim stao podizati suhozidna skloništa za sebe i svoju stoku. Slažući kamen na kamen naučio je prekrivati grobove pokojnika, obilježavati žrtvenike bogovima, te podizati utvrde i gradine sebi za zaštitu i stanovanje.

Suhozidni način gradnje zadržao se na velikom dijelu Mediterana, pa tako i u Hrvatskoj, u jednostavnoj, pučkoj, težačkoj arhitekturi. U Istri i na sjevernojadranskim otocima još uvijek možemo vidjeti posvuda u krajoliku, po poljima, šumarcima i u priobalju, različite oblike suhozidnog graditeljstva, počevši od onih najjednostavnijih - *ZIDI*, *GROMAČE*, *OGRAJICE*, *MOŠUNE*, *KUĆICE* i *KAŽUNI*.

Kilometri suhozida i tone kamenih humaka nižu se primorskim i istarskim krajolikom. Ti su zidovi nastali prikupljanjem i čišćenjem kamenja s obradivih površina kroz duga razdoblja. Poneki od tih zidova imaju podrijetlo još u pretpovijesti, posebno kada se radi o tradicijskim pastirskim područjima, gdje su plemenski odnosi uvjetovali izgradnju zidova kojima se razgraničavalo područje ispaše. Najstarije takve razgraničavajuće suhozide nalazimo na gorskim pasištima planine Velebit (Veliko Rujno, Malovan i dr.), gdje se i najviše primjera suhozidne arhitekture očuvalo do današnjih dana, a sličnu

tradiciju nalazimo i na brdskim prostorima južnog dijela otoka Krka (ponad Baške i u zaleđu Punta), te na otoku Cresu, na njegovom sjevernom dijelu (Tramuntana), zatim u zaleđu grada Cresa i dalje prema jugu otoka. U Istri su to pretežito sjeverna brdska područja Ćićarije, te brežuljci središnjeg dijela, gdje nalazimo miješane tradicijske kulture stočarstva i zemljoradnje.

Rimska dominacija nad ovim prostorima ostavila je također traga u vidu mreže zidova za razgraničavanja područja, posebno onih poljodjelskih (RIMSKI AGER), što je naročito vidljivo u jugozapadnoj Istri, ali isto tako i u zaleđu nekadašnjih rimskih gradova, poput Curicte (Krka) i Fulfiniuma kod Omišlja na otoku Krku. Mnogi od antičkih zidova (u kojima je prisutno povezivanje maltom) nadovezuju se na temeljima pretpovijesnih lokacija suhozidnih bedema, ili pak djelomično koriste i tu tehniku (npr. ostaci fortifikacijskog zida, LIMESA, u brdima u zaleđu Rijeke). Međutim, za razliku od pretpovijesnih ogradnih suhozida koji vrlo često kružno slijede konfiguraciju brdovitih terena i karakteristični su za pretežno stočarsku tradiciju i motičarsku obradu zemlje na malim parcelama, antička tradicija ostavila je za sobom planski isparcelirana zemljišta pravilnijih ogradnih zidova za potrebe razvijenije poljoprivredne proizvodnje oračim spravama.

Takvo ograđivanje pašnjaka, plodnih površina i izvora pitke vode, te napajališta za stoku, nastavljalo se intenzivno u periodu od doseljavanja Hrvata u ove krajeve pa do sredine 20. stoljeća. U stalnoj borbi za novim poljoprivrednim prostorima nastale su i brojne terase na padinama brežuljaka i uz more, s potpornim zidovima, zaštitnim zidovima protiv bure ili soli, te graničnim zidovima između posjeda. Lijepo je to vidljivo na primjeru mreže suhozida nekadašnjih bakarskih vinograda (gdje se još do sredine 20. stoljeća uzgajalo grožđe za poznatu 'bakarsku vodicu', vrstu slatkog pjenušavog vina), ili pak u zaleđu grada Cresa (čiji su suhozidi, zajedno s maslinicima i vinogradima, bili zaštićeni putem FAO-a, jedini na ovom dijelu jadranskog priobalja). Silan rad uložen u izgradnju tih brojnih suhozida, (unutar kojih se zemlja mukotrpno obrađivala okopavanjem motikom, a ponekad se i na leđima prenašala uzbrdo odakle bi ju kiša otplavila) uvjetovao je i nastanak bogate tradicijske nomenklature, odnosno nazivlja za pojedine vrste ograda i za njihove konstruktivne elemente.

Cijelo sjevernojadransko područje obiluje velikim brojem oblika i različitog nazivlja suhozidnih građevina. Ističu se otoci Cres i Krk, te južna Istra, gdje je, međutim, velik utjecaj talijanskog nazivlja, i to jugozapadnog dijela Apeninskog poluotoka, vezano uz doseljavanja stanovnika.

Zasebni oblici i nazivi ovih suhozidnih konstrukcija upućuju na njihovo arhaično podrijetlo, kao i na smjerove demografskih kretanja u prošlosti, o čemu za sada nemamo sigurnih podataka. Činjenica je, međutim, da s krajem 20. stoljeća prestaje i aktivna uporaba ovih objekata, kao i općenito gradnja suhozidnom tehnikom.

Na području otoka i središnje, te sjeverne Istre nalazimo brojne primjere suhozidnih građevina: od jednostavnih *ZIDI*, *GROMAČA*, *OGRADA* i *OGRAJICA*, s jednostrukim (*UNJULICA*) ili dvostruko građenim zidom (*DUPLICA*), pa sve do kompliciranijih graditeljskih oblika. Tako na južnom brdovitom dijelu otoka Krka nalazimo razne *ŠTALICE* za stoku, *MOŠUNE*, ili pak skloništa za ljude, tzv. *KOMARDE* u puntarskom zaleđu, odnosno *HRAMCI* na bačanskom području. Također interesantna pojava na južnim brdskim predjelima otoka Krka su ograde za ovce, *MARGARI*, u obliku latica cvijeta.

Kružne konstrukcije poljskih skloništa na Cresu nalazimo pod imenom *KUĆICE*, u Istri su to *KAŽUNI*, odnosno *KAŽETE* ako su četverokutne i s krovom na jednu ili dvije vode (kamene pokrovne ploče, *ŠKRILE*, u tom su slučaju poduprte drvenim gredama).

Naziv KAŽUN (tal. CASITA) u Istri označava kućicu od kamena građenu ‘u suho’ (bez vezivnog sredstva) na kružnoj osnovi. Kameni prstenovi podižu se u kružni ZID (tal. MURO TONDO) s otvorom za vrata (tal. PORTA), a zatim se krugovi pločastog kamena sužuju na način tzv. ‘lažnog svoda’ i tvore KLOBUK (tal. COVERTO). Kupola istarskog KAŽUNA dodatno je pokrivena ŠKRILAMA, kamenim pločama. Vrh kupole zatvoren je ovecim kružnim kamenom (KORONA, CAPEL), opterećenim još jednim stožastim kamenim ukrasom (PINČUK, PIMPIGNOL).

KAŽUN se uglavnom koristi kao poljska kućica, sklonište za slučaj nevremena ili kao zaklon od jakog sunca za vrijeme radova na poljima ili u vinogradima. U prošlosti su ljudi u KAŽUNU često i noćili, čuvajući urod pred žetvu i berbu od lopova, a pastiri bi tu privremeno boravili, napasajući ovce i drugu stoku. Povijesni zapisi i kazivanja spominju KAŽUNE koji su služili kao nastambe najsiromašnijim slojevima stanovništva Istre.

Danas je upotreba KAŽUNA kao gospodarskog objekta gotovo sasvim napuštena, pa ti arhaični oblici narodnog graditeljstva uglavnom ostaju prepušteni zubu vremena, ili ih ljudi, zajedno s kamenjem iz poljskih zidova, GROMAČA, melju za građevinski materijal. Ipak, zadnjih desetak godina istarski KAŽUN istaknuo se kao dio prepoznatljivog identiteta ovog poluotoka, te se sve više pojavljuje u raznim novim izvedbama, kao dopadljiv suvenir izrađen u minijaturi od (lijepljenih) kamenih pločica, pa do ukrasnih ili upotrebnih objekata u prostoru (građenih sa ili bez upotrebe vezivnog sredstva, uglavnom betona), te služe kao svojevrsne kućice za odmor, sjenice, pečenjare ili čak kao zahodi na odmorištu uz novu istarsku prometnicu.

Posebno pak valja spomenuti primjere brige i nastojanja za očuvanjem ovih izvanrednih primjera zavičajne baštine, kao što je to npr. u Istri u Rovinjskom Selu, gdje djeca, roditelji i odgajatelji dječjeg vrtića već desetak godina provode akcije 'spašavanja kažuna' u svome okružju, tako da su pronašli, očistili od trnja i granja, te podzidali i popravili više od 20 kažuna, te ih tako spasili od rušenja. Da bi njihovu vrijednost i ljepotu okolne prirode mogli pokazati i drugim posjetiteljima Rovinjskog sela, osmislili su i obilježili putokazima staze koje povezuju međusobno kažune, a njih su označili po prezimenu vlasnika ili nazivu polja na kojem se nalazi, te sve skupa prikazali također na karti koja služi kao vodič po stazama.

Spomenička vrijednost KAŽUNA vrlo je velika, a njihova rasprostranjenost

široka. Osim kružnih oblika, u jugozapadnoj Istri nalazimo istorodne građevine četvrtastog tlorisa s kupolom (prelazni oblik) ili s krovom na jednu ili na dvije vode, a naziv im je najčešće KAŽETA ili KUĆICA. Kružne suhozidne konstrukcije, pod nazivom KUĆICA, pojavljuju se i u zaleđu Rijeke i u centralnom dijelu otoka Cresa, te u slovenskom dijelu Istre i na Krasu pod nazivima HIŠKA, HIŽICA, KOČA.

Slične građevine okruglog tlorisa, s nepravom kupolom, u srednjoj i južnoj Dalmaciji, te na otocima, poznate su pod različitim nazivima: BUNJE, ČEMERI, POLJARICE, TRINI, KUĆARICE i dr.

Navedeni oblici okruglih kućica od kamena rasprostranjeni su nadalje na cijelom području Sredozemlja, uključujući i visoke Alpe, pa sve do Britanskog otočja i Skandinavije na sjeveru. Takav geografski razmještaj, arhitektonska struktura, te arheološki nalazi i predajna tradicija upućuju na to da podrijetlo ovih građevina okruglog tlorisa treba tražiti u primitivnim nastambama i grobovima paleomediteranskog razdoblja.